

DE RUYTER EN ZIJN GODSDIENST

S O L I D E O G L O R I A. Over de betekenis van de godsdienst in het leven van admiraal de Ruyter. door A. van der Moer, met vele citaten uit de biografie van Gerard Brandt.

Inleiding.

Op 22 maart 1957, tijdens de herdenking van de 350ste geboortedag van de Ruyter, werd het initiatief genomen tot het vervaardigen van een gebrandschilderd gedenkraam in de Sint Jacobskerk te Vlissingen. In 1966, het herdenkingsjaar van de vierdaagse zeeslag, werd het werk van de glazeniers Pieter A.H. Hofman en W.L. Wagemans aldaar onthuld, De titel van deze pagina: SOLI DEO GLORIA, duidt op het Godsvertrouwen dat de Ruyter bovenal tot leiddraad in zijn leven en handelen diende en dat wordt ook in het raam vele malen gesymboliseerd, niets kan Michiel Adriaenszoon de Ruyter beter karakteriseren. Hij diende God voor alles.

Nadere bijzonderheden over het gebrandschilderde raam vindt U op de website www.sintjacobskerk.nl

De religie speelde in het leven van de Ruyter een overheersende rol. Hij was een toegewijd lid van de Gereformeerde Kerk en een trouw kerkganger. Zijn rechtzinnige opvattingen maakten hem echter niet tot een scherpslijper. Dat gold evenzeer voor zijn gezin. Vandaar ook dat de nabestaanden er geen bezwaar in zagen dat de door hen aangezochte biograaf de meer vrijzinnige Remonstrantse richting was toegedaan. De met de familie bevriende predikant Gerard Brandt (1626-85) was destijds een befaamd wetenschappelijk schrijver. Ds. Brandt heeft zich op voortreffelijke wijze van de taak die hij op zich nam gekweten. Het spreekt vanzelf, dat de Godgeleerde auteur veel aandacht besteedde aan de religieuze opvattingen van de admiraal.

Zijn leven vormt een grote getuigenis van een sterk geloof waarmee slechts weinigen worden gezegend en dat in zijn geval dan ook bergen heeft verzet. In Brandts biografie komen talrijke passages voor waaruit zijn vroomheid en Godsvertrouwen duidelijk blijken. Ter illustratie daarvan volgt hieronder een bloemlezing. Alvorens aan de eigenlijke levensbeschrijving te beginnen geeft de auteur een korte inleiding, die als volgt eindigt:

Doch onder al wat hieronder wonderlyk en lofwaardig was, zal dit het grootste wonder zyn, en dat den meesten lof verdienen, dat hy, die bij anderen zo groot werdt geacht, by zichzelf zoo klein was: achtende dat hem de minste eere niet toequam van al d'overwinningen, onder zyne vlagh bevochten: en Gode alleen en in 't geheel d'eere toeschryvende van al zijn bedryf en geluk.

Tocht naar Portugal 1641/42:

Na 60 jaar Spaanse overheersing kwamen de Portugezen in 1640 in opstand. De Republiek steunde de Portugezen tegen de oude ervvijand met een vloot van twintig schepen. Onder de vier schepen die Zeeland daarvoor moest leveren bevond zich de tot oorlogsschip omgebouwde koopvaarder "De Haze" onder bevel van schipper de Ruyter, die voor die expeditie behalve tot kapitein van 's Lands schip "De Haze" tevens werd aangesteld tot Schout-bij-Nacht. Voor hij uitvoer schreef hij een brief aan de Zeeuwse admiraliteit, waarin de volgende zinsnede voorkomt:

Ick sal my als een heerlyck Capeteyn in myn harte gedraghen, in de hoope dat Godt het werck daer wy op uet syn gesonden sal segenen, tot heere van ons lieve vaderlandt.

Deze woorden kan men wel beschouwen als het richtsnoer dat hem in zijn hele verdere leven als vlagofficier in 's Lands vloot heeft geleid.

Tijdens de Engelse oorlogen

In 1652 voor de tweede maal als bevelhebber ter zee in 's Lands dienst getreden kreeg vice-commandeur de Ruyter als eerste opdracht 60 koopvaarders door het Kanaal naar buiten te konvooyeren. Op 25 augustus werd zijn schepsmacht nabij Plymouth bedreigd door een Engelse vloot, die aanzienlijk sterker was dan het Nederlandse escorte, maar niettemin werd afgeslagen, zodat de koopvaardischepen ongemoeid bleven. Zijn reactie op dit succes luidde:

Als d'almachtige Godt kloekmoedigheid wil geven, dan verkrygt men d'overwinning. Dit werk is van Godt zoo bestierdt, zonder dat wy daar reeden van kunnen geven.

Kort nadat hij in 1665 was benoemd tot opperhoofd van 's Lands vloot werd de admiraal door een zegsman van Brandt in een Rotterdamse herberg afgeluisterd toen hij op een morgen in zyne slaapkamer (meenende van niemant gehoord te worden) Godt, naar zyne gewoonte, met vierigen gebede aanriep, en zich onder andere van deeze, of deezen gelyke, woorden diende, Geef my, Heer, een deemoedigen geest; op dat ik my op myne verheffing niet verhoovaardige. Sterk my in 't bedienen van myn hoogwichtig ampt. Verleen my een

heldenkert, en laat my zoo deerlyk niet sneuvelen, als myn voorzaat (Jacob van Wassenaer, Heer van Obdam, wiens vlaggenschip op 13 juni 1665 tijdens de Slag bij Lowestoft in de lucht vloog en die daarbij was omgekomen): maar spaar my ten dienste en nut van 't vaderlandt. Behalve in Rotterdam zou hij dit gebed ook uitgesproken kunnen hebben in Vlieland, waar hij volgens sommige bronnen, een buitenverblijf bezat, omdat de admiraliteit van Hollandt en West-Frieslant daar vaak vergaderde en waar hij geregeld ter kerke ging in het kleine kerkje dat daar nu nog staat, en waarin een voor hem bestemde kerkbank staat In die kerk hangt een fraaie kroonluchter, die naar verluidt, door de

Ruyter werd geschonken.

Toen op 14 juni 1666, de laatste dag van de vierdaagse zeeslag, de achtervolging van seer confuys naar de thuiswateren wijkende Engelse vloot moest worden opgegeven achtte de admiraal de oorzaak daarvan een opkomende mist: *een openbaar werck van Godt Almachtigh die den vyant alleen voor synen hoogmoedt had willen tuchtigen, niet diens ondergang voltooien.*

Na de Tweede Engelse Oorlog (1665-67) zag het er naar uit, dat de admiraal enige tijd rust zou worden gegund. Brandt grijpt deze luwte aan voor een beschouwing over het

persoonlijk leven. Hij vermeldt, dat de Engelse ambassadeur Sir William Temple in een verhandeling over de Republiek aandacht schonk aan 't geen den Staat groot maakte en deedt toenemen. Hij telde onder d'oorzaaken van haaren opgang ook de nedrigheit en zedigheid der Magistraaten en geeft als voorbeeld daarvan een uitvoerig relaas over de eenvoudige levenswijze van zowel admiraal de Ruyter, als van raadpensionaris Johan de Witt (1625/72). Een andere getuigenis betreft Brandt van de Prins van Monte Sarchio, een Spaanse admiraal, die zich, hem thuis bezoekende, verbaast over de eenvoudige woning van zijn Nederlandse collega. Na het aanhalen van deze beide vreemdelingen volgt een eigen beschouwing van de biograaf:

Die nedrigheit en burgerlykheit verhief hem te hooger in d'oogen van alle verstandigen. Zyn verder leeven verstrekte den burgeren een spieghel van allerley Christelyke deugden, jegens vrienden heusch en jegens vreemden vriendelyk, jegens ellendigen meedoogent, en inzonderheit godtvruchtig in al zynen wandel: vindende zyn hoogste vermaak in de kerken en in 't hooren van stichtelyke predikationen, niet alleen des Sondaghs, maar ook in de week. Den meesten tydt van dagh besteede hy in 't leezen der heilige Schriften, en men zag hem zelden andere boeken in de handt hebben. Zomtijds zat hy uuren lang by zyne huisvrouw en een nicht, terwijl te met linnen te naaijen bezich waren, en las haar eenigh capittel uit het goddelyck woord met luider stemme voor; of zong met haar eenige Psalmen: hebbende de bequaamheit van vrij wel te zingen, en een goede stem. Voorts onthieldt hy zich van alle quadt gezelschap, en toonde zich een groot vyandt te zyn van dronkenschap en andere overdaadigheid: zich vernoegende met gemeene burgerlyke en zeemans spyze. Dus braght hy zyn tydt geduurende de vrede door, wensende dat ze lang moght duuren; ondat hy zyne oude daagen (want hy bereikte nu den ouderdom van eenenzestig jaaren) gerustelyck en godsvruchtelyk moght ten einde brengen.....Deze wens werd niet vervuld.

Tijdens de derde Engelse Oorlog (1672/74) verzocht de admiraal in 1673 dat hem een in Leer en Leeven bequaam Predikant zou worden toegevoegd tot stichting van zyn zeevolk. Naar aanleiding van dit verzoek werd hij gemachtigd zelf iemand uit te kiezen. Enkele door hem aangezochte dominees schrokken terug voor zulk een gevaarlijke dienst en hij stond op het punt om zonder vlootgeestelijke uit te varen toen zich eigener beweging een kandidaat aandienende, nl. Ds Theodorus Westhovius, Predikant te Hekelingen op Voorne. Hij oordeelde dat het onbetaamyck en jammer dat die groote Zeeheldt, met een schip 't welk ontrent vyf honderdt zielen zou voeren, zonder Predikant zou zee kiezen. Hier door geroert en bewoogen, besloot hy zyn dienst den heere de Ruyter aan te bieden, en hem op dien tocht voor Leeraar te dienen, hebbende geen beletzelen van vrouw of kinderen die hem weerhielden. Zyn aanbieding werd dankelyk aangenoomen. Dit leidde tot een vriendschap tussen de admiraal en zijn vlootpredikant, die op het sterfbed bijzondere betekenis kreeg.

Na zijn verslag van de beide **Slagen op het Schooneveld in 1673**, het jaar waarin de admiraal het toppunt van zijn roem bereikte, vermeldt Brandt - als het ware in een terzijde - de getuigenis van een niet nader genoemd persoon, die verklaarde dat hij de admiraal zelf het volgende had horen vertellen:

Zullende op zeekeren tydt, die niet gemeldt wordt, zich in een der grootste zeeslagen met 'sLandts vloot tegens de vyanden inlaaten, bevondt hy zich voor het aangaan van den slag, buiten gewoonte kleenmoedig, met veel bekommelingen bestreedende, en t'eenemaal onbequaam om naar gewoonte de vereischte ordres te geeven, 't gevecht naar behooren te

beleiden, en rustigh op de vyanden los te gaan. In deeze verlegentheit was hy ten einde van alle raadt, niet weetende werwaerts zich te keeren of te wenden. Hy verwarde in veel gedachten, en zoekende vergeefs raadt en hulpe by zich zelve, viel hem eindelyck in dat hy 't hooger moest zoeken. Hy begaf zich derhalven in zyn kajuit in eenzaamheit, viel Godt met een kort maar vuurig gebedt te voet biddende dat Hy hem te dier uure niet zou verlaaten, maar bystaan met zyn geest, met de geest der waerheit en kloekhertigheit, ten goededes vaderlandts. Op dit bidden streek alle zwaarigheit van zyn hert, zyn gewoonlyke blygeestigheit en rustigheit quam weer boven. Hy gaf ordre met bedaarde gemoede, 't gevecht werdt met dapperheit begonnen, gelukkig uitgevoerd, en hy zeide daarna, dat hy naa 't bidden als een ander man was opgestaan, en zoo wel in 't betrachten van zyn plicht, als in den uitslagh van de zaak gevoelt hadt dat Godt hem bystondt.

Na de Zeeslag bij Kijkduin, op 21 augustus 1673, waarin tot zijn groot verdriet zijn stiefzoon Jan van Gelder (1647/73) in 't vaders hert den bloet-soon nu gelijk, was gesneuveld, zei de admiraal: Monden ten tongen ontbreken ons om Godts goedheit aan ons betoont, naar waarde te melden en te verkondigen. Later aan tafel verklaarde hij nog: De zeege is groot, mochten wy slechts het geluk hebben van recht dankbaar te zyn.

Laatste tocht: De Ruyter's sterfbed

In 1674 werd de Derde Engelse Oorlog (1672/74 met de Vrede van Westminster beëindigd, maar het conflict met Frankrijk duurde voort. Ook Spanje was met dat land in oorlog. Frankrijk trachtte o.a. Sicilië, dat een Spaanse kolonie was - te veroveren. De Spaanse koning riep de hulp in van Nederland, om hen bij te staan tegen de Franse vloot. Spanje vroeg met name om die hulp o.l.v. admiraal de Ruyter te plaatsen. In 1675 zond Nederland een vloot onder commando van de Ruyter, naar de Middenlandse Zee om aan dat Spaanse verzoek gevolg te geven. Deze vloot was echter ernstig verzwakt, slecht geoefend, en te zwak bewapend. Toen de Ruyter de Heren Staten daarop aansprak vroeg één van de statenleden om "de heere de Ruyter op zijn oude dag misschien de moed in zijn schoenen

gezonken was" Een zeer beledigende opmerking tegen een man die pas 3 jaar daarvoor door zijn genie de republiek van absolute ondergang behoed had. De Ruyter antwoordde met de waardige woorden, die ook nu nog aan de adelporsten van het Koninklijk Instituut voor de Marine, K.I.M. te Den Helder worden voor gehouden door een schild dat in hun recreatieruimte 't Zaal'tje' is opgehangen, en dat beter dan welke taakomschrijving dan ook aangeeft wat van een Nederlandse Marine-officier wordt verwacht: kennis is macht, karakter is meer.

Toen onze vloot, die onder bevel van admiraal de Ruyter zelf stond, zich in de baai van Milazzo bevond ontving Ds Westhovius brieven waarin hulp werd ingeroepen namens een groep Hongaarse predikanten.

De vlootpredikant lichtte zijn admiraal in, die onmiddellijk voor zijn geloofsgenoten in de bres sprong. Korte tijd later kreeg hij daar van de Staten-Generaal ook opdracht toe. (Zie "Hongaarse Predikanten, 1676") De Gereformeerde Kerken in Hongarije herdenken de

Ruyter nog jaarlijks op 22 februari en koesteren de sleutel van de crypt van de admiraal in de Nieuwe Kerk te Amsterdam, die hen in 2001 door de Stichting werd geschonken als symbool van de verbondenheid die het Hongaarse volk met de Ruyter voelt.

Ook in Nederland wordt de Ruyter door de Hongaarse gemeenschap herdacht, o.a. door het leggen van kransen bij zijn praalgraf door de Hongaarse Minister-President, op 22 mei 2001 en bijna jaarlijks door de Hongaarse ambassadeur die een krans of een bundeltje Poestagras met een lint in de Hongaarse kleuren op de kist in de crypt legt.

Toen de admiraal op **22 april 1667 tijdens de Slag bij de Etna** door een kanonskogel werd getroffen, die het rechterbeen even boven de enkel vermorzelde en het voorste deel van zijn linker voet wegnam, en hem bovendien een dek omlaag deed vallen, zag het er aanvankelijk naar uit dat de kans op genezing wel degelijk aanwezig was, maar op de 26ste trad de gevreesde wondkoorts in, die hem sloopte en op de 29ste deed sterven.

Tijdens zijn ziek- en sterfbed bleef hij de eerste dagen nog actief in de weer met de vlootbesognes maar allengs richtten zijn gedachten zich meer en meer op de eeuwigheid. Zijn uitlatingen werden geboekstaafd door de secretaris en Ds Westhovius, in dit opzicht de bronnen waaruit de biograaf putte. Tot het laatst bleef hij vroom en sterk Geen klacht kwam hem over de lippen. Hij bad veelvuldig en de predikant was hem tot grote steun. Brandt citeert enkele van die gebeden. Nog tijdens het gevecht:

Heere, bewaar 's Lands vloot, spaar genadighlyck onze officieren, matroozen en soldaaten, die voor een kleen geldt zoveel ongemaks en gevaars uitstaan. Geef hun kloekmoedigheid en kracht; op dat wy onder Uwen zeegen d'overwinning moogen weghdraagen. Heere, geef nu een gewenschte uytslag in myne zwakheit, gelyk gy Uwen volke gaaft toen ik sterk was: op dat het blyke dat wy alles door U doen, en dat gy 't alleen doet, zoowel door zwakken als kloeken, zoowel door weinigen als door veelen.

Later, toen hij veel pijn leed, onder meer: *Heere Jesus, gy hebt gezeit dat wy onze zielen met lydtzaamheit moeten bezitten. Geef my Heere 't geen gy gebiedt: geef my de lydtzaamheit tot een sterkte myner ziele, op dat ik magh volstandig blyven tot den einde toe: nadien de lydtzaamheit toch meer overwindt dan de kracht*

Uit Brandt's kort levensbericht.

Na zijn verslag van het overlijden van de admiraal en wat daarop volgde, geeft zijn biograaf een kort verhaal van de Ruyters opkomst, 'zeeden en deughden', waarin hij ook veel aandacht schenkt aan de godsdienst. Waaruit nog enkele citaten.

In een betoog over de bescheidenheid van de admiraal, die zich ongaarne loftuigen liet welgevallen geeft Brandt als verklaring daarvoor diens opvatting dat *'Godt hem dan zou verlaaten, als hy die lof aan zich zou laten leunen'*. Verder wordt vermeld dat hij bepaalde delen uit zijn eigen aantekeningen verbrandde, als reden daarvoor opgevend: *'dat hy niet, en Godt alles hadt gedaan'*.

Ook weigerde hij vragen om bijzonderheden over zijn belevenissen te beantwoorden van zijn schoonzoon, de predikant Somer, van wie hij veronderstelde dat die deze publicaties in de zin had. Brandt laat hierop volgen:

'Hy erkende op een aanmerkingswaardige wyze aller mensschen en zyn eigen krachteloosheit en nietigheid, en de noodzakelykheit van Godts genade en hulpe in 't byzonder, en zyne voor- mede- en uitwerking in 't gemeen. Dit gevoelen braght hy in zyn bediening (byzonderlyk in groote voorvallen, hoedaanig de zeeslaagen zyn) zoodaanig te pas, dat hy voor 't aangaan der zeegevechten met vierige gebeden de goddelyke bijstand zocht te verwerven: als weetende dat hy zonder Godt niet vermoght. Voorts in dat gevoelen op Godt betrouwende, kon hy in de felste gevechten zyne zaaken met bedaarden gemoede verrichten, en uitvoeren'.

Na een beschouwing over zeemanschap, moed, beleid, zorgvuldigheid en personeelszorg vervolgt Brandt:

'Ook diende hem 't geluk in meest al zyn aanslaagen en stryden, weinige uitgezonderdt: en als 't hem gelukte, gaf hy Godt, gelyk boven is gemeld, alleen de eere, zeggende dat men geen zeege kan bevechten zonder goddelyke hulpe. Zyn ongeveinsde godtvruchtigheid vertoonde zich in al zyn bedryf. Geen Christen heldt kon Godt meer vreezen, eeren, liefhebben, betrouwen en den godsdienst met meer yver behartigen..... De meenighvuldige verdeelingen en scheuringen der Christenen werden by hem verfoeid, en hy wenste om de vrede der kerken. Hy hoorde zeer ongaarne dat men eenige verschillende Christenen, jaa zelfs dat men alle alle mensschen die buiten het christendom waaren geheel en al veroordeelde: Maar wilde 't oordeel liever opschorten, ziende dat geen grondt van hoope, om dat buiten Christus geen zaligheid is, ook geen zaligheid buiten Christis vast stellende maar nochtans erkennende een ondoorgrondelyke diepte, beide van oordeel en van bermhertigheid, liet hy de zaak Gode bevoolen. 'T Was hem ook zeer tegens de borst, als men iemant die dwaalde en zyn Religie bespote. Hy toonde ook in alle gelegenheit een vyant te zyn van alle profaniteit, of verachting van heilige zaaken, en van alle redeneeringen van ongebondene schrandre geesten tegens Godt, godsdienst of goede zeeden. Hebbende een onuitspreekelyke afkeer van zoodaanige luyden, van wat staat of gelegenheit die ook moghten zyn. Den dienst en de dienaaren des Goddelyken woordts was hy zeer geneegen, besteedende gelyk gemeldt is, twee van zyne dochters aan Predikanten, en niet konnende lyden dat men hen kleen achtte, of quaalyk bejeegende. Doch hem mishaaghde ten hoogsten, als ze zich met andre zaaken dan van hun ampt bemoeiden, of eenige onbescheidene vrymoedigheid gebruikten. Ook meinde hy dat de kerkelyke heerschappy, en opperhoofdigheit onder de kerkelyken, onder wat tytel die moght zyn, voor kerken van Nederlandt schaadelyk en verderffelyk was'.

Tot besluit

Voor de hedendaagse lezer in onze gesecculariseerde samenleving, doet de sterke nadruk, die in de levensbeschrijving op de religieuze beleving van de admiraal wordt gelegd misschien wat onwennig en geforceerd aan. Men zou geneigd zijn de biograaf van overdrijving te betichten. Men dient echter wel te bedenken dat de godsdienst destijds voor het overgrote deel der Nederlanders van zeer grote betekenis was. Zeer velen werden

erdoor geïnspireerd, niet alleen degenen omtrent wier doen en laten wij beter op de hoogte zijn dan van de doorsnee burger en die tot grote prestaties kwamen, zoals Rembrandt, Vondel en talrijke beroemde tijdgenoten, maar ook de gewone mannen en vrouwen. Vrijwel iedereen was ervan overtuigd dat God in het persoonlijk leven en in het wel en wee van de samenleving een directe sturende rol speelde. Hoewel in de Republiek Kerk en Staat gescheiden waren oefenden zij grote invloed op elkaar uit. De Staten-Generaal schreven naar aanleiding van gebeurtenissen of zorgen van algemeen belang regelmatig bede- en dankdagen uit. De dienaren van het Woord, die in hoog aanzien stonden, waren gewoon regering en volk geregeld op hun christelijke plichten te wijzen. Ofschoon de kracht van het geloof natuurlijk ook toen niet bij allen even sterk was moet men beseffen, dat de vroomheid en het godsvertrouwen, waarvan admiraal de Ruyter zo duidelijk blij gaf, in zijn tijd minder uitzonderlijk waren dan men, door hedendaagse opvattingen beïnvloed, zou kunnen aannemen. Het religieuze besef van de admiraal komt niet alleen naar voren in hetgeen Brandt ons daaromtrent mededeelt, maar het blijkt ook duidelijk uit zijn eigen brieven, rapporten en andere getuigenissen, uit zijn levenswandel in het algemeen en uit verklaringen van zijn tijdgenoten in binnen- en buitenland.

